



بررسی ایده های خلاقانه معماری معاصر ایران

سید یحیی قاسمی

گروه مهندسی معماری دانشکده هنر و معماری دانشگاه تهران شرق تهران، ایران

چکیده

خلاقیت واژه ای است مبهم که ارائه تعریف دقیق از آن دشوار است. همانند هزاران واژه مهم دیگر که با ارائه تعریف فقط آنها را در یک چهارچوب سلیقه ای محدود می کنیم. اما بطور کل می توان گفت: خلاقیت یک فرایند ذهنی است، مرکب از قدرت ابتکار و انعطاف پذیری که هدف آن تولید یک محصول ارزشمند، کاربردی و نوآورانه است. همه آثار پر ارزش اصیل و ماندنی فرهنگ بشری که زندگی انسان را معنا بخشیده، ریشه در خلاقیت داشته است و این همه را تاریخ علم و هنر به روشنی نشان می دهد. خلاقیت و نوآوری نه تنها در معماری بلکه در تمامی هنر ها محصولی است که دست خوش دگرگونی در گذر زمان است. روح زمانی که در عصر حاضر و دوران معاصر ما و در دنیای شرقی ما هنر و تفکر نو و پیش رو را می زداید و می پروراند، حاصل برخورد ناگزیر جامعه سنتی و روزگار مدرن است. در این عصر است که محصول هنری در نبود یکی از دو طرف خلق نمی شود و هنر عقیم می ماند. شناخت بارزهای اصلی تمدن هر ملت برای مردمش، در حقیقت یک نوع خودشناسی و آگاهی از ریشه های هستی و موجودیت هر فرد و شناسنامه ملی آن قوم است. ناگفته پیداست این امر برای ما ایرانیان که وارث فرهنگی بسیار غنی و سرشار بوده ایم بایسته و ضروری است. الگوهای تکامل یافته گذشتگان به عنوان اصول و عناصر اصلی معماری توسط معماران مورد استفاده قرار می گرفته و هر معمار با بهره مندی از دانش و خلاقیت خدادادی و امکانات، محدودیت و نیازهای زمانی می توانست از آنها استفاده نماید. بدین ترتیب تداوم فرهنگ معماری در طول تاریخ گذشته حفظ شده است. در مقاله کنونی به بررسی آثار برتر معماری معاصر پرداخته و ایده های نوآورانه بکار رفته در آنها بازخوانی می شود. تا نهایتاً به مسیری که معماری معاصر ایران برای پاسخگویی به نیازهای بشر امروز که همانا نوآوری از جمله آن است، دست یابیم.

کلید واژه: خلاقیت-نوآوری-معماری



۱- مقدمه

یکی از مهمترین عوامل پیشرفت در هر هنری که توسط انسان پدیدار می گردد، خلاقیت و نوآوری است. کاوش در هنرهای گوناگون نشان می دهد هر گاه نیازی مطرح بوده خواه این نیاز، یک نیاز فردی درونی باشد در جهت ایجاد یک اثر هنری و خواه نیاز جمعی جهت حرکت به سوی تکامل و بر آوردن نیازهای پیشین، خلاقیت به کمک علم و هنر همواره راهکاری دلنشین ارائه داده است. شیوه ها و سبک هایی که گاه موجب حیرت بشریت گشته است. تنها خلاقیت است که خیال را باور می کند و راه ورود آن را به عالم واقع پدید می آورد [۱]. معماری نوعی هنر و حرفه و بیانی از ذهنیت است معماری معاصر ایران هنوز در سردرگمی میان برداشت سطحی از نگاهی حسرت آمیز به گذشته تا فریفتگی به الگوهای غربی به سر می برد و معمار امروز ایران در دستیابی به جوهره بنیادین معماری کشور خویش با چالش های فراوانی رو به روست. معماری گذشته این کشور که همواره با تکیه بر خلاقیت و خصایص پایدار از جایگاه ویژه برخوردار بود در عصر حاضر در اثر مواجهه با پدیده های گوناگون نظیر سیاست های استعماری و سرازیر شدن ثروت های نفتی شده غربی از حقیقت فاصله گرفته و صورتی تصنعی و تنزلی پیدا نموده است [۲].

۲- سوابق نظری

بذر افشان و همکاران در مقاله ای تحت عنوان "نقش خلاقیت در معماری" به بررسی شاخصه های خلاقیت در معماری پرداخته است. نجفی و همکاران در مقاله ی "بررسی مولفه های خلاقیت در معماری معاصر ایران" به بررسی آثار برتر معماری معاصر پرداخته و ایده های نوآورانه بکار رفته در آنها بازخوانی شده است تا نهایتا به مسیری که معماری معاصر ایران برای پاسخگویی به نیازهای بشر امروز که همان نوآوری است دست یابد. بهرنگ در یادل در مقاله ای تحت عنوان بررسی فرآیند تحول در معماری معاصر ایران "به بررسی تغییر و تحول در معماری معاصر ایران می پردازد. "چالش های فناوری نوین در معماری و تعامل آن با ارزش های معماری اسلامی ایران" عنوان مقاله ایست که دکتر مازیار آصفی که در آن به بحث راجع به مشکلات معماری و فن آوری امروز پرداخته است. "بازشناسی گرایش های تجدید حیات گرایانه در معماری پس از انقلاب اسلامی ایران عنوان مقاله ایست که دکتر مهدوی نژاد با رویکردی بی طرفانه و به دور از ارزش گذاری، آثار طراحی شده در معماری پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد. "کتاب ایده و خلاقیت در معماری ایرانی" نوشته احسان طایفه نیز به تجزیه و تحلیل خلاقیت در معماری ایران پرداخته است. [۳] کتاب "معماری معاصر ایران" نوشته امیر بانی مسعود نیز به بررسی دوره های معماری معاصر ایران می پردازد. در آثار معماران معاصر بزرگی چون سید هادی میرمیران، کامران احمدی، حسین امانت، و ... نیز این قضیه نهفته است و آثار آنان نشان میدهد که برای نوآوری در آثارشان با توجه به درک مفاهیم و مبانی اساسی معماری

ایرانی و بازخوانی آن به زبان امروز این آثار را ماندگار کرده اند. [۴]



۳- مبانی نظری

خلاقیت

توسط صاحب نظران از جنبه های مختلفی تعاریف متعددی ارائه شده است "creativity": برای خلاقیت معادل واژه : خلاقیت عبارت است از توانایی نگاه جدید و متفاوت به یک موضوع و به عبارتی فرآیند شکستن ورتهاامر و دوباره ساختن دانش خود درباره یک موضوع و به دست آوردن بینش جدید نسبت به ماهیت آن : خلاقیت عبارت است از کشف چیز های جدید و معنی دار میباشد تودور ریکاردز : خلاقیت عبارت از فرایند کشف آن چه تا به حال در نظر گرفته نشده و عمل ایجاد ارتباط جدید گیلیم نوآوری، فرایند اخذ ایده خلاق و تبدیل آن به محصول، خدمات و روشهای جدید عملیاتی است. به کارگیری ایده، اندیشه و فکر جدید، خود نیز ناشی از خلاقیت می باشد. [۵]

تکنیک های خلاقیت

با توجه به معنی خلاقیت که در مقدمه بحث یک فرایند ذهنی توصیف کردیم به این موضوع می پردازیم که خلاقیت هم مانند هر فرایند تولیدی دیگر که محصول دارد و محصول آن یک تولید نو که از قبل وجود نداشته می باشد، تکنیک هایی دارد و بطور کل وارد حیطه آموزش خلاقیت معماری می شویم. این تکنیک ها باعث خلق یک فرم خلاقانه می شود و باید توجه داشت در تاریخ معماری به ندرت تکنیک هایی ابداع می شود که شیوه دستیابی به فرم را اساساً عوض کند. این تکنیک ها شامل:

نمایش ارزش

نمایش ارزش، خود شامل تکنیک هایی چون:

الف / تضاد

ب / نظم و بی نظمی

ج / پر و خالی

د / سبک و سنگین

ه / طبیعی و مصنوعی

ی / نو و قدیمی می شود



الف/ تضاد: زیگورات ها در بین النهرین همانند کوه های مصنوعی در سرزمینی مسطح جلوه می کنند. مناره ها در فلات ایران خط افق کویر را می شکنند و رنگ های درخشان و غلیظ در فرش ها و لباس های مردمان آن تضادی است با طبیعت اطراف خود. این تضادها در عین ایجاد تعادل در فضا باعث افزایش ارزش عناصر تضاد می شود و این تضاد فرم های خلاقانه ای را که متضاد از فضای یک رنگ و عادت زده حاکم است بوجود می آورد [۶]

ب/ نظم و بی نظمی: در این روش با نوعی بی نظمی در نظم مفروض سعی می شود تا فرمی جدید آفریده شود که معماران دیکانستراکشن و همچنین زیبا شناسی مدرن از این روش استفاده می کنند. این روش ترکیبی است از خطوط و سطوح منحنی با خطوط و سطوح مستقیم. [۶]

ج/ پر و خالی: خلاقیت در معماری چیست؟ یکی دیگر از روش های ایجاد تضاد و نمایش ارزش، استفاده از فضاهای پر و خالی است.

خلاقیت در معماری یک سطح بدون باز شو و بدون منفذ حالت نمادین به فرم معماری داده و ناظر را از خود دور می کند اما ایجاد منفذها با شکست نور و سطح سبب جذب ناظر به خود می شود و یک نوع تعادل بصری را از تضاد فضاهای پر یعنی سطح فرم و فضای خالی یعنی منفذها ایجاد می کند. [۶]

د/ سبک و سنگین: یک نوع دیگر نمایش ارزش تضاد سبک و سنگین در فرم معماری است. القاء حالت سبکی را در فرم می توان با استفاده از مصالح شفاف و سبک چون شیشه و پلی کربنات ها و سنگین همچون مصالح کدردی مانند سنگ و آجر و بتون ایجاد کرد که این تضاد در دوره گوتیک بسیار مرسوم بوده است [۶]

ه/ طبیعی و مصنوعی: این شیوه با استفاده از تضاد مصالح ایجاد می شود. یعنی بکار بردن بتون و آجر و ... بعنوان مصالح مصنوعی و چوب و سنگ با شکل طبیعی خود بعنوان مصالح طبیعی.

گچبری دوره اسلامی و سنگ در معماری نئوکلاسیک اروپا القا همین موضوع است. [۶]



ی/نو و قدیمی: این روش ابتدا در مرمت آثار تاریخی بکار رفت. قسمتی از بنای قدیمی که تخریب شده بود و امکان مرمت نداشت به شیوه نو و با مصالح جدید ساخته می شد تا به ارزش تاریخی بنای قدیمی لطمه وارد نشود. از ترکیب این تضاد معماران نیز استفاده کردند مانند جیمز استرلینگ در طرح اشتاتز گالری زیباشناسی مدرن را با فرم هایی از معماری رومانسک کنار هم قرار داد. [۶]

ایجاد ابهام

نقطه مقابل نمایش ارزش، ایجاد ابهام است. خلاقیت در معماری چیست؟ با قرار دادن مصالح مشابه با تفاوت کم در کنار هم می توان این حالت را در فرم نمایش داد "ابهام تکنیک ظریفی است که از طریق آن تمایزها تا حد نامحسوس شدن کاهش می یابد و به لحاظ ادراکی شرایط خاصی بوجود می آید" [۶]

تنش

ساختمان های پیچیده همچون فرم های کابلی و سازه های خرپایی این القاء را به ناظر دارد که از قوانین جاذبه پیروی نمی کنند یا در معماری قدیم ایرانی مقرنس ها القاء حجم سنگین را داشتند در صورتی که بسیار سبک بودند. این شیوه را تنش در فرم می گویند. [۷]

تغییر پذیری فرم و ساختار شکنی

این روش با گسستن فرم ها و ترکیب مجدد آن به شیوه دیگر باعث تولید فرم های جدیدی می شود که با توجه به توانایی معمار می تواند بسیار خلاقانه باشد. به این شیوه رویش فرم نیز گفته میشود برای مثال: جیمز استرلینگ در طرح نول در روما اینتروتا از تغییر پذیری فرم های ساختمان های قبلی خود استفاده کرده است [۸]

استعاره های محسوس و نامحسوس

خلاقیت در معماری تصویر یک ایده در ذهن معمار که پیش زمینه ایجاد یک فرم خلاقانه می تواند باشد تحت تأثیر



مفاهیمی چون: فردیت، فرهنگ، سنت و ویژگی های مادی و بصری قرار می گیرد که به اصطلاح به این تأثیرات استعاره گرفتن گفته می شود. اگر این استعاره شامل حالات انسانی باشد نامحسوس و اگر شامل بعضی ویژگی های بصری یا مادی باشد استعاره محسوس بیان می شود. با استفاده درست و بجا از این استعاره ها در شکل گیری ایده، خلاقیت در معماری چیست؟ رسیدن به یک فرم خلاق، طبیعی به نظر می رسد [۸]

پارادوکس و متافیزیک

در این شیوه معمار با ایده گرفتن از ویژگی های متضاد با ویژگی های فرم اصلی به ایده ای نوآورانه می رسد که به دلیل این تضاد مفهوم پارادوکس گفته می شود به طور مثال گه ری همراه با کلاوس اولدنبرگ برای پروژه بی ینال ونیز که مکانی با اصالت و آرامش دهنده باید باشد، ساختمانی چاقو شکل را پیشنهاد می کنند. بطور کل معماران این شیوه می خواهند با مفاهیم متضاد مانند جرم و جنایت به فرمی مقدس و آرامش دهنده برسند [۸]

۴- معماری معاصر

دوره های معماری معاصر ایران

دوره اول: ۱۳۰۴ تا ۱۳۲۰

دوره دوم: ۱۳۲۰ تا ۱۳۴۰

دوره سوم: ۱۳۴۰ تا ۱۳۵۷

برخی از مورخانی که به معماری متاخر ایران توجه کرده اند آن را در تداوم معماری گذشته ندیده اند و چون در این دوره به تعریف متفاوتی از معماری ایران قایل اند بر تمایز معماری دوره معاصر با دوره های تاریخی تاکید کرده اند. معماری ایران در عصر پهلوی یکی از نخستین کتاب ها درباره معماری معاصر ایران است. در این اثر رجبی منطق معماری زمان خود را در حال دگرگونی یافته است. از نظر او معماری سنتی ایران دوهزار و پانصد سال در تکامل دائم بوده است. در حالی که معماری نو ایران سیر تطور ندارد. او این معماری نو را با استفاده از مفهوم عمران و در قلب فعالیت ساختمانی شرح می دهد. [۹]

مصطفی کیانی در معماری دوره پهلوی اول توالی معماری ایران را در دوره معاصر در حال گسست می بیند او دوره پهلوی را دوره تغییرات وسیع در همه زمینه ها می داند که تفاوت اساسی با سیر تاریخی گذشته دارد [۱۰]

بانی مسعود دوره قاجار را پیش درآمد معماری معاصر در نظر میگیرد گرچه آن را دوره تکامل معماری قدیم ایران و ارتقای مبانی و الگوهای قدیم میخواند.



او آغاز تحولات معماری معاصر ایران را از دوره پهلوی اول می داند که در آن سبک هایی متأثر از غرب و بی ارتباط با معماری سنتی شکل گرفته است [۴]

معماری دوره دوم پهلوی ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ خورشیدی مقارن با معماری مدرن متأخر در غرب ۱۳۲۴ تا ۱۳۵۱ خورشیدی است. در این دوره، مکاتب مختلف معماری مدرن به ایران وارد شدند. با توجه به بازگشت معماران تحصیلکرده در غرب به کشور و نیز ورود فارغ التحصیلان معماری به دانشکده هنرهای زیبا، هواداران مکتب باوهاوس، مکتب مدرنیسم، معماری بین المللی و راههای گوناگونی در پیش گرفتند. معماران شناخته شده بین المللی نیز به صحنه معماری ایران ورود پیدا کردند تا جایی که برخی این دوره را دوره بیداری نام گذاردند. معماری مدرنی که در این دوره شکل گرفت، عمدتاً متأثر از معماران و اندیشه های رایج و گاهی جریانساز اروپا مانند سبک بین الملل، مدرسه باوهاوس و کارهای بزرگانی همچون لوکوربوزیه، فرانک لویدرایت و ریچارد نویترا و آلوار آلتو بود و صورتی ایرانی از معماری مدرن پدید آمد که تحت عنوان معماری شبه مدرنیستی از آن یاد شده است [۴]

۵- بررسی نمونه های موردی

الف/ برج آزادی

یکی از اصلی ترین نمادهای شهر تهران است که به نام برج شهید شناخته می شد، و در سال ۱۳۵۷ برج آزادی نامیده شد که توسط حسین امانت معمار ایرانی طراحی گردید. برج شهید به عنوان نماد مدرن ایران برای یادبود جشن های ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی ایران در میانه یکی از میدان های اصلی غرب تهران به نام شهید و آزادی کنونی طراحی و ساخته شده است. معماری برج تلفیقی از معماری هخامنشی، معماری ساسانی و معماری اسلامی است. پایه های اصلی بنا مستطیل پایه به ابعاد ۴۲ در ۶۲ متر استوار شده اند و با هندسه ای بدیع پیچ میخورند. طاق برج از زمین ۲۳ متر فاصله دارد و دارای هشت بخش مجزا است. برج دارای چهار طبقه است. در نمای این برج حدود ۲۵۰۰۰ قطعه سنگ با نزدیک به ۱۵۰۰۰ شکل متفاوت با سطوح پیچیده و قوس دار به کار رفته است، سنگ ها به کمک الگوهای مخصوص از قطعاتی بزرگ که گاهی طول آنها به ۶ متر میرسید تراشیده شده و تا ۴۰ سانتی متر ضخامت دارند و از آنها به عنوان قالب دائمی بتن استفاده شده است. استخوان بندی اصلی از بتن مسلح است و سنگ های سفید معدن جوشقان اصفهان آن را می پوشاند. معماری برج آزادی تلفیقی از معماری دوران هخامنشی، ساسانی و دوره اسلامی است.

۱- چهار طاقی: یادگار معماری ساسانی

۲- طاق کسری: معماری ساسانی

۳- عناصر معماری سلجوقی

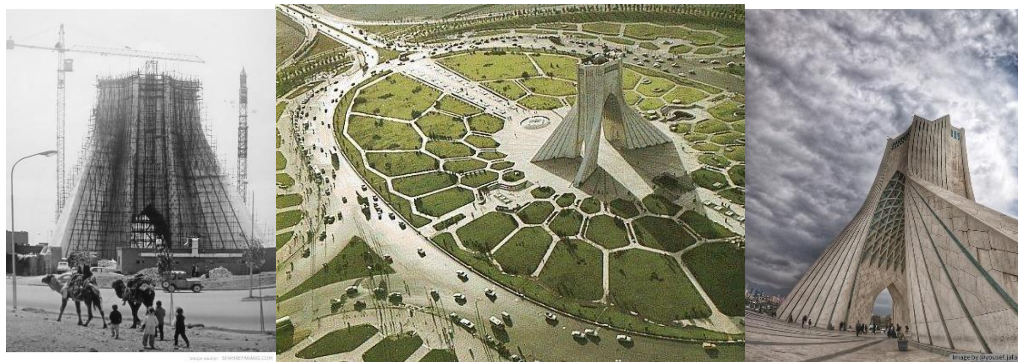
۴- مفهوم کثرت در وحدت: معماری اسلامی

۵- کاشیکاری فیروزه فام: معماری اسلامی



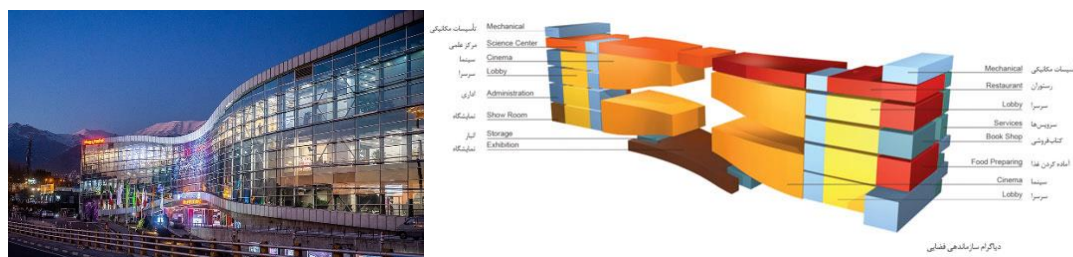
۶- کاربردی های زیر گنبد: معماری ساسانی و معماری اسلامی

در این بنای فاخر شاخصه های خلاقیت نظیر تضاد، پرو خالی سبک و سنگین و ... به وضوح دیده می شود.



ب/ پردیس سینمایی ملت

این پروژه دارای چهار سالن سینما است که هر کدام از سالن ها ۲۸۰ نفر ظرفیت دارد و یک سالن نمایش کوچک نیز با ظرفیت ۳۰ نفر وجود دارد که به همراه فضا های نمایشگاهی، فروشگاه کتاب و محصولات فرهنگی، رستوران و کافی شاپ و فضا های اداری و خدماتی در زیر بنای ۱۵۰۰۰ متر مربع ساخته شده است و در ساعات اوج، در حدود ۲۵۰۰ نفر را در خود جای می دهد. دستاورد اصلی این پروژه برای شهر و محل خوبی برای گفت و گو، روی داد های متنوع فرهنگی و اجتماعی و اجرای مراسمات مختلف، ایوان سرپوشیده بزرگی است که از اتصال شیب گردان دو سالن نمای در امتداد یک دیگر ایجاد شده است.



۶- نتیجه گیری

از آغاز تا به امروز معماری معاصر ایران مسیر پر فراز و نشیبی را در راه تکوین و توسعه خود طی کرده است. در قرن بیستم که مملو از رویداد های مهم فرهنگی بوده، معماری معاصر ایران راه خود را جستجو و دنبال کرده است. از یک سو در مراحل شکل



دهی به این مسیر نظریه ها و تجارب غرب به مثابه یک دستاورد جهانی به عنوان مرجعی برای بهره گیری و تقلید مورد توجه قرار داشته است و از سوی دیگر توجه به منابع داخلی و پشتوانه های غنی فرهنگ معماری ایران نیز گرایش های اصلی معماری معاصر ایران به شمار می رود. خلاقیت به عنوان مفصل اتصال معماری با مفاهیم معماری کهن می تواند فضای مرده معماری معاصر را زنده کرده و سرچشمه جریان مفاهیم فکری در آن باشد ، هویت معماری معاصر را در پیوند با گذشته احیا کند و بر غنای معماری معاصر این سرزمین بیافزاید عاملی که مدت هاست در زیر انبوه سردرگمی و سودجویی های اقتصادی کمتر فرصت بروز یافته است.

پردیس سینمایی ملت	برج آزادی		شاخصه های خلاقیت
😊	😊	تضاد	نمایش ارزش
😊		نظم و بی نظمی	
😊	😊	پر و خالی	
😊	😊	سبک و سنگین	
		طبیعی و مصنوعی	
		نو و قدیمی	
			اجداد ایند
	😊		کنش
			تغییر پانوی فرم و ساختار شعاعی
	😊		استفاده های مصنوعی و نامعمول
			پارادوکس و متافیزیک



منابع

- [۱] صفاری، سپیده، سمیع زاده، سعید ۱۳۸۷/ "جستار هویت ایرانی در آثار معماران خلاق معاصر"، اولین همایش منطقه ای طراحی خلاقانه در معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد هیدج
- [۲] امامقلی، عقیل ۱۳۹۰ "خلاقیت در معماری گذر از ایده تا رهیافت"، فصلنامه مهندسی ساختمان، شماره ۳۳
- [۳] ابانی مسعود، معماری معاصر ایران در تکاپوی بین سنت و نوگرایی، نشریه هنر و معماری قرن، تهران ۱۳۸۸
- [۴] طایفه، ا، ایده و خلاقیت در معماری اسلامی، موسسه علم مدار، تهران، ۱۳۹۰
- [۵] امامقلی، عقیل ۱۳۹۰ "خلاقیت در معماری گذر از ایده تا رهیافت"، فصلنامه مهندسی ساختمان، شماره ۳۳
- [۶] افشار نادری . ک، مجله معمار، شماره ۹، تکنیک های خلاقیت، ۱۳۸۷
- [۷] نجفی، ا، دژدار، ا، موسوی، ج، بررسی مولفه های خلاقیت و نوآوری در معماری معاصر ایران، اولین کنفرانس سالانه پژوهش های معماری، شهرسازی، مدیریت شهری، تهران، ۱۳۹۴
- [۸] آنتونیادس، آنتونی سی، بوطیقای معماری، آفرینش در معماری، جلد اول، راهبردهای نامحسوس به سوی خلاقیت معماری، مترجم، آی احمدرضا، نشر سروش، تهران
- [۹] رجبی، پ، معماری ایران در عصر پهلوی، انتشارات دانشگاه ملی ایران، ۱۳۵۵
- [۱۰] کیانی، م، معماری معاصر ایران و مکتب مدرن، فصل نامه معماری و فرهنگ، تهران، ۱۳۸۳